

Irański aparat wywiadowczy: od rewolucji islamskiej do śmierci ajatollaha Chomeiniego

[Artur Gruszczak](#)

Wprowadzenie

Rola Iranu w regionalnej i globalnej polityce bezpieczeństwa jest od wielu lat przedmiotem licznych analiz i badań. Mocarstwowe ambicje Persów, kontestacja globalnej roli Stanów Zjednoczonych, ekspansja ich wpływów w rejonie Zatoki Perskiej i na Bliskim Wschodzie, a także wojskowy program nuklearny składają się na dynamiczny obraz polityki irańskiej. Wydarzenia początku 2020 r. (zabicie w Bagdadzie dowódcy sił Qods gen. Qasema Suleimaniego wskutek ataku rakietowego USA, zestrzelenie ukraińskiego samolotu pasażerskiego nad Teheranem, masowe wystąpienia antyrządowe) zwiększyły zainteresowanie sytuacją w Iranie, a także wzmożyły obawy przed groźnymi reperkusjami tych wydarzeń dla bezpieczeństwa międzynarodowego.

Eliminacja gen. Suleimaniego, nieformalnie osoby nr 2 w państwie, zwróciło uwagę na organizację i strukturę aparatu bezpieczeństwa i wywiadu Islamskiej Republiki Iranu¹. Opublikowanie w listopadzie 2019 r. przez redakcję „The Intercept”² oraz „The New York Times”³ serii artykułów

¹ Zob. Artur Gruszczak, *Generał Sulejmani i strategia „iranizacji” Bliskiego Wschodu*, „Komentarz FIBiS”, 16.01.2020, <https://fibis.pl/zagadnienia/general-sulejmani-i-strategia-iranizacji-bliskiego-wschodu/> (dostęp: 19.01.2020).

² Betsy Reed, Vanessa Gezari, Roger Hodge, *The Story Behind the Iran Cables*, „The Intercept”, 18.11.2019, <https://theintercept.com/2019/11/18/iran-cables/> (dostęp: 29.12.2019).

³ Tim Arango, James Risen, Farnaz Fassihi, Ronen Bergman, Murtaza Hussain, *The Iran Cables: Secret Documents Show How Tehran Wields Power in Iraq*, „The New York Times”, 19.11.2019, <https://www.nytimes.com/interactive/2019/11/18/world/middleeast/iran-iraq-spy-cables.html> (dostęp: 29.12.2019).

o „iranizacji” Bliskiego Wschodu, opisujących w szczególności strategię podporządkowania Iraku szyickim duchownym sprawującym władzę w Iranie, wywołało poruszenie wśród obserwatorów polityki bliskowschodniej. Artykuły te powstały w oparciu o ujawnione przez anonimowych informatorów tajne raporty wywiadowcze Ministerstwa Wywiadu Islamskiej Republiki Iranu (VAJA – *Veazarat-e Ettela’at-e Jomhuri-ye Eslami-ye Iran*⁴) z lat 2014-2015.

Od zwycięstwa rewolucji w Iranie w 1979 r. budowa i konsolidacja systemu władzy Islamskiej Republiki Iranu w dużej mierze zależała od ścisłego związku między stojącym na czele państwa Najwyższym Przywódcą i otaczającymi go szyickimi duchownymi a strukturami siłowymi, zdominowanymi przez Gwardię Rewolucyjną. Teokratyczna forma rządów wymuszała nie tylko dysponowanie posłusznym i zbrojnym ramieniem rewolucji islamskiej, ale i sprawnym aparatem wywiadowczym. Wykrywanie zagrożeń wewnętrznych, śledzenie i likwidacja przeciwników władzy ajatollahów przebywających na emigracji, a także wspomaganie zdolności rozpoznawczych i operacyjnych sojuszników Iranu na Bliskim Wschodzie wymagało budowy, utrzymywania i usprawniania rozbudowanego systemu służb wywiadowczych.

W niniejszej analizie przedstawiony zostanie pierwszy etap procesu budowy aparatu wywiadowczego Islamskiej Republiki Iranu, obejmujący okres od obalenia reżimu szacha Mohammada Rezy Pahlawiego (1979 r.) do śmierci Najwyższego Przywódcy ajatollaha Chomeiniego w 1989 r. W kolejnych „Analizach KBN” zaprezentowane będą dalsze etapy ewolucji struktur wywiadowczych Iranu.

Formowanie porewolucyjnego aparatu bezpieczeństwa i wywiadu

Upadek irańskiej monarchii w wyniku mobilizacji szyickiego społeczeństwa przeciwko prozachodniemu, skorumpowanemu i wyobcowanemu reżimowi „szachinszacha” Rezy Pahlawiego otworzył nowy rozdział w liczącej 2,5 tys. lat historii narodu perskiego. Ustanowiony przez przywódcę rewolucji islamskiej ajatollaha Ruhollaha Musawiego Chomeiniego ustrój teokracji, opartej na doktrynie wilajat al-fakih [*velayat-e faqih*] i szariacie jako systemie prawnym, doprowadził do koncentracji władzy w rękach Najwyższego Przywódcy (*vali-e faqih*), sprawującego swą funkcję dożywotnio, oraz 12-osobowej Rady Strażników czuwającej nad konstytucją i doktryną. Usytuowanie Najwyższego Przywódcy ponad systemem trójpodziału władzy państwowej oraz uczynienie go przywódcą politycznym i duchowym (zastępującym Mahdiego, dwunastego „ukrytego” imama, zgodnie z doktryną szyizmu) miało istotne konsekwencje dla formy rządów i systemu sprawowania władzy. Z punktu widzenia niniejszej analizy, najistotniejsze było wyposażenie Najwyższego Przywódcy w szerokie kompetencje w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego i militarnego. Jak pisze J. Nikołajew, „Przywódcy przyznano [...] prawo do decydowania o wojnie i pokoju oraz ogłaszania powszechnej mobilizacji wojskowej, a także zwierzchnictwo nad irańskimi siłami zbrojnymi. Posiada on również władzę samodzielnego mianowania i dymisjonowania [...] szefa sztabu generalnego, dowódcy Korpusu Strażników Rewolucji, dowódców wojskowych i służb specjalnych.”⁵.

---

⁴ W niniejszym tekście stosowane są zasady transkrypcji języka perskiego przyjęte w brytyjsko-amerykańskim systemie BGN/PCGN, zaakceptowanym przez ONZ w 1967 r. i uznanym przez Komisję Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Rzeczypospolitej Polskiej (KSNG). Wyjątkiem są spolszczone nazwy własne, odnoszące się do nazwisk dostojników republiki islamskiej (np. Chomeini, Chatami, Rafsandżani), funkcjonujące w publicystyce i piśmiennictwie naukowym.

⁵ Jerzy Nikołajew, *Konstytucja Islamskiej Republiki Iranu. Zagadnienia wyznaniowe*, „Nurt SVD” 2015, nr 2, s. 198.

Konstytucja Islamskiej Republiki Iranu, uchwalona w grudniu 1979 r., sankcjonowała funkcjonowanie instytucji państwowych odpowiedzialnych za utrzymanie porządku publicznego, przestrzeganie zasad islamu i doktryny szyizmu oraz strzeżenie moralności religijnej. Do nich zaliczono w szczególności Korpus Strażników Rewolucji Islamskiej (*Sepah-e Pasdaran-e Enqelab-e Eslami*). Była to pierwsza po zwycięstwie rewolucji formacja zbrojna powołana przez ajatollaha Chomeiniego w celu opanowania sytuacji w państwie i skruszenia ognisk oporu oraz tendencji separatystycznych. Jeszcze przed tryumfalnym powrotem Chomeiniego do kraju, „strażnicy rewolucji islamskiej” (*pasdaran-e enqelab-e eslami*) organizowali jego zwolenników do masowych demonstracji. W obliczu nagłego rozpadu aparatu bezpieczeństwa szacha Pahlawiego, pasdarani wraz z lokalnymi komitetami rewolucyjnymi (*Komiteh-ye Enqelab-e*) i fundamentalistycznymi bojówkami islamskimi (*Hezbollahi*) stanowili siłową, nierzadko bezwzględną i brutalną, podbudowę nowego rewolucyjnego porządku⁶. Imam Chomeini zaniepokojony pogłębiającym się chaosem w kraju przystąpił do budowy paramilitarnej organizacji zdolnej do przywrócenia porządku. Korpus Strażników Rewolucji Islamskiej (KSRI) powstał formalnie 5 maja 1979 r. jako organ rządu tymczasowego. Jego zadaniem było nie tylko zaprowadzenie ładu wewnętrznego i czuwanie nad jego przestrzeganiem, ale i szerzenie wpływów rewolucji islamskiej poza granicami Iranu⁷. W jego obrębie powstała Jednostka Wywiadowczo-Dochodzeniowa (*Vahed-e Etela'at va Tahqiqat*), której zadaniem było uczestniczenie w procesie rekrutacji do oddziałów Korpusu, w tym sprawdzanie masowo zgłaszających się ochotników pod kątem ich pochodzenia, poglądów i powiązań, jak również zatrzymywanie i ściganie karne osób podejrzanych o działania wrogie wobec rewolucji. Pod koniec 1979 r. jednostka zmieniła swą nazwę na Biuro Wywiadu (*Edar-e Etela'at*) i skupiła się na działaniach rozpoznawczych oraz analizach wywiadowczych w zakresie bezpieczeństwa państwa⁸.

Początkowo strażnicy rewolucji (*pasdarani*) skupili się na zdławieniu separatystycznej rewolty w irańskim Kurdystanie, a także na stawieniu czoła lewicowemu stronnictwu w obozie rewolucyjnym skupionemu wokół pierwszego prezydenta republiki Abolhasana Baniego Sadra. Stronnictwo to powołało do życia Organizację Bojowników Ludowych Iranu (*Mojahedin-e Khalq - MeK*), która w kuriozalny sposób łączyła marksistowską filozofię społeczną z radykalnym szyizmem, krytykując konserwatywny i biurokratyczny system rządów zaprowadzonych przez Chomeiniego i bojkotując grudniowe referendum 1979 r. w sprawie konstytucji republiki islamskiej⁹. Działania MeK, mobilizujące ludność przeciwko konserwatywnym uleom, spowodowały rozwój zdolności rozpoznawczych i wywiadowczych w obrębie KSRI. MeK był systematycznie infiltrowany przez strażników rewolucji, jego przywódcy szpiegowani. Pasdarani zbudowali szeroką sieć informatorów w Teheranie i w poszczególnych prowincjach kraju, donoszących o wszelkich sygnałach aktywności Organizacji Bojowników Ludowych, a przy tym o innych przejawach niezadowolenia z polityki władz. Gdy w czerwcu 1981 r. imam Chomeini wydał rozkaz do rozprawy z MeK, zmuszając prezydenta Baniego Sadra do rezygnacji i wyjazdu z kraju, Korpus Strażników Rewolucji krwawo stłumił antyrządowe demonstracje zorganizowane przez

---

⁶ Afshon P. Ostovar, *Guardians of the Islamic Revolution Ideology, Politics, and the Development of Military Power in Iran (1979–2009)*, A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy (History) in The University of Michigan 2009, s. 48, https://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/64683/afshon_1.pdf;jsessionid=DF7BFA33BF18FF73E9117CB0504F14E1?sequence=1 (dostęp: 7.02.2020).

⁷ Ofira Seliktar, Farhad Rezaei, *Iran, Revolution, and Proxy Wars*, Palgrave Macmillan, Cham 2020, s. 6-7.

⁸ The IRGC Security and Intelligence Agencies, „IranWire.com”, 9.04.2019, <https://iranwire.com/en/features/5742> (dostęp: 7.02.2020).

⁹ Mahan Abedin, *Iran Resurgent. The Rise and Rise of the Shia State*, Hurst, London 2019, s. 52.

MeK, a następnie podjął wielomiesięczną kampanię pacyfikacji tej organizacji, zakończoną sukcesem na początku 1983 r.¹⁰

W tym czasie Korpus dysponował już rozbudowaną i sprawnie kierowaną strukturą wywiadowczą, skupioną na wykrywaniu i zwalczaniu zagrożeń wewnętrznych oraz na działaniach kontrwywiadowczych. Dużą rolę w tych działaniach odgrywali basidżowie – członkowie paramilitarnej, ochotniczej milicji islamskiej, sformowanej zaraz po upadku monarchii jako Związek Mobilizacji Uciemionych (*Sazman-e Basij-e Mostaz'afin*) w celu wsparcia komitetów rewolucyjnych w zaprowadzaniu nowego porządku. Pod koniec 1979 r. na wezwanie ajatollaha Chomeiniego związek ten przekształcił się w wielomilionową zmilitaryzowaną organizację noszącą cechy obrony cywilnej, przygotowaną do walki z wrogami republiki islamskiej w kraju i za granicą¹¹. Wskutek wybuchu wojny z Irakiem we wrześniu 1980 r., basidżowie zostali włączeni z dniem 1 stycznia 1981 r. w skład Korpusu Strażników Rewolucji, a ich brygady brały udział w krwawych i wyczerpujących operacjach przeciwko wojskom irackim. Choć działania frontowe zdominowały funkcjonowanie organizacji basidżów, liczne grupy ochotniczej milicji rozsiane po całym terytorium państwa irańskiego czuwały nad przestrzeganiem zasad ustrojowych, wykrywały źródła niezadowolenia z rządów ulemów i w razie potrzeby zwalczały przeciwników reżimu. Masowa infiltracja społeczeństwa, zwłaszcza na prowincji, szpiegowanie domniemyanych lub faktycznych wrogów reżimu, a także systematyczne raportowanie do dowództwa KSRI o stanie nastrojów społeczeństwa stały się ważnym elementem struktury wywiadowczej władz rewolucyjnych.

Porewolucyjny rozgardiasz

Porewolucyjne, oddolne działania podjęte przez masowy ruch odrodzenia islamskiego i wsparcia teokratycznego ustroju opartego na niekwestionowanej pozycji Najwyższego Przywódcy stanowiły ogromny potencjał rozpoznawczo-wywiadowczy i kontrwywiadowczy. Niemniej brak profesjonalnego aparatu, opartego na przeszkolonej kadrze funkcjonariuszy służb wywiadowczych, w szczególności w działaniach poza granicami kraju¹², był coraz dotkliwszy w perspektywie szybkiej konsolidacji islamskiej rewolucji.

Obalony reżim Pahlawiego dysponował rozbudowanym aparatem bezpieczeństwa i wywiadu, w centrum którego znajdowała się Organizacja Wywiadu i Bezpieczeństwa Narodowego (*Sazeman-e Ettela'at va Amniyat-e Keshvar* – SAVAK). Utworzono ją w 1957 r. przy wsparciu amerykańskich służb: Centralnej Agencji Wywiadowczej (CIA) i Federalnego Biura Śledczego (FBI) oraz izraelskiego wywiadu zagranicznego (Mosad)¹³. Z upływem czasu SAVAK przekształcił się w narzędzie represji wobec społeczeństwa, pełniąc głównie funkcję policji politycznej. Pod koniec

---

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Zob. Anthony H. Cordesman, Martin Kleiber, *Iran's Military Forces and Warfighting Capabilities. The Threat in the Northern Gulf*, Praeger Security International, Westport, CT 2007, s. 132; Klaudyna Andrusiewicz, *Korpus Strażników Rewolucji w systemie politycznym i polityce bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2013, t. 7, s. 365-366.

¹² Według niektórych źródeł ajatollah Chomeini zainteresowany rozprzestrzenieniem szyickiej rewolucji na Bliskim Wschodzie korzystał początkowo ze wsparcia wywiadowczego Organizacji Wyzwolenia Palestyny. Zob. Carl Anthony Wege, *Iranian intelligence organizations*, „International Journal of Intelligence and CounterIntelligence” 1997, t. 10, nr 3, s. 288.

¹³ Amin Saikal, *Zone of Crisis. Afghanistan, Pakistan, Iran and Iraq*, I.B.Tauris, London – New York 2014, s. 104.

panowania szacha Pahlawiego oprócz SAVAK-u funkcje wywiadowcze wykonywały doborowe oddziały Gwardii Cesarskiej, Żandarmeria Cesarska oraz Zarząd Wywiadu w siłach zbrojnych.

Po upadku monarchii SAVAK został natychmiast rozwiązany, jego kierownictwo i część personelu aresztowano i pozbawiono życia. Czystki dosięgły armii oraz administracji państwowej. Masowe aresztowania i egzekucje funkcjonariuszy dawnego ustroju były elementem rewolucji islamskiej¹⁴. Mimo to niektórzy przedstawiciele obalonego reżimu poszli na współpracę z szyickimi hierarchami. Wśród nich był generał major Hossein Fardust, który w latach 70. pełnił funkcję zastępcy dyrektora SAVAK-u, ale w krytycznej fazie antyreżimowych protestów opowiedział się przeciwko szachowi i wsparł rewolucję¹⁵. To jemu ajatollah Chomeini powierzył zadanie utworzenia nowej służby wywiadowczej. Organizacja Informacji i Bezpieczeństwa Krajowego (*Sazman-i Ettela'at va Amniyat-i Mihan* – SAVAMA) w dużej mierze powieliała strukturę, szkolenie i metody działania SAVAK-u¹⁶. To jednak nie agenci SAVAMA-y mogli poszczycić się pierwszym poważnym sukcesem wywiadowczym. Udaremnienie w lipcu 1980 r. próby przewrotu wojskowego planowanej przez oficerów sił powietrznych Iranu było dziełem basidżów, którzy przeniknęli do środowiska konspiratorów i w odpowiednim momencie powiadomili władze o wrogich zamiarach¹⁷. Zdemaskowanie poważnego ogniska oporu wobec władzy ajatollahów skłoniło ówczesnego premiera rządu Mohammada Alego Radżaiego do utworzenia na początku 1981 r. w jego kancelarii Biura Wywiadu (*Daftar-e- Ettela'at Nokhostvaziri*)¹⁸.

W połowie 1981 r. konflikt zbrojny między Iranem a Irakiem przekształcił się w wyczerpującą, kosztowną i długotrwałą wojnę frontową skupiającą wysiłek ludzki, ekonomiczny i polityczny społeczeństwa i władz irańskich. W tym kontekście organizacja aparatu wywiadowczego zeszła na dalszy plan, podczas gdy na czoło wysunęła się aktywność Korpusu Strażników Rewolucji na Bliskim Wschodzie skierowana przeciwko sojusznikom Iraku oraz ideologicznym i religijnym wrogom republiki islamskiej: Izraelowi i Stanom Zjednoczonym. Gdy w czerwcu 1982 r. Izraelskie Siły Obrony rozpoczęły operację „Pokój dla Galilei” wkraczając do Libanu w celu rozbicia palestyńskich grup zbrojnych oraz likwidacji baz i obozów szkoleniowych Organizacji Wyzwolenia Palestyny, ajatollah Chomeini podjął decyzję o wsparciu sił palestyńskich w obliczu izraelskiej inwazji. Spośród najbardziej zradykalizowanych, zaprawionych w bojach na froncie irańsko-irackim pasdaranów sformowano blisko tysięcosobowy kontyngent KSRI. Te „siły jerozolimskie” (*niru-ye qods*), albo „korpus jerozolimski” (*sepah-e qods*)¹⁹, stopniowo rozwijały swą liczebność, zasięg terytorialny i wpływy polityczne, a także siatkę wywiadowczą. Z inicjatywy Ahmada

---

¹⁴ Ervand Abrahamian, *A History of Modern Iran*, wyd. 2, Cambridge University Press, Cambridge 2018, s. 188.

¹⁵ John H. Lorentz, *The A to Z of Iran*, Scarecrow Press, Lanham – Toronto – Plymouth 2007, s. 98.

¹⁶ Ofira Seliktar, *Navigating Iran. From Carter to Obama*, Palgrave Macmillan, New York 2012, s. 29.

¹⁷ Frederic Wehrey [i in.], *The Rise of the Pasdaran. Assessing the Domestic Roles of Iran's Islamic Revolutionary Guards Corps*, RAND Corporation, Santa Monica, CA 2009, s. 27; *Iran's Ministry of Intelligence and Security: A Profile*, Federal Research Division, Library of Congress, Washington, D.C. 2012, s. 7, <https://fas.org/irp/world/iran/mois-loc.pdf> (dostęp: 14.11.2014).

¹⁸ Ibidem. Amin Saikal (op. cit., s. 73) podaje rok 1980 jako datę utworzenia Biura Wywiadu. Notabene, obawy premiera Radżaiego okazały się uzasadnione. Po objęciu stanowiska prezydenta republiki 2 sierpnia 1981 r. (wskutek przyspieszonych wyborów wymuszonych usunięciem z tego urzędu Abolhassana Baniego Sadra popieranego przez Organizację Bojowników Ludowych Iranu – MeK), Radżaiemu nie było dane cieszyć się długo z pozycji nr 2 w systemie władzy republiki islamskiej. W dniu 30 sierpnia 1981 r. zginął w zamachu bombowym w Teheranie przeprowadzonym właśnie przez MeK. Zob. *Mohammad Ali Raja'i*, „Encyclopaedia Britannica”, <https://www.britannica.com/biography/Mohammad-Ali-Rajai> (dostęp: 7.02.2020).

¹⁹ K. Andrusiewicz używa określenia „Święte Oddziały”, co nie ma odniesienia do źródłostowu, gdyż Qods w j. perskim oznacza Jerozolimę i takie było religijne przesłanie ajatollaha Chomeiniego: irańscy strażnicy rewolucji mieli odbić święte miasto islamu z rąk żydowskich okupantów.

Vahidiego (właśc. Ahmad Shah Cheraghi), zastępcy dowódcy Korpusu Strażników Rewolucji ds. wywiadu, siły Qods wykorzystały powiązania z islamistycznymi, głównie szyickimi, grupami w regionie Zatoki Perskiej i w północnej Afryce, ale też radykalnymi zbrojnymi ugrupowaniami walczącymi w Libanie i Afganistanie. Stworzyły sieć informatorów pozyskujących informacje nie tylko o działaniach prowadzonych przez wojska izraelskie czy oddziały amerykańskie stacjonujące na Bliskim Wschodzie, ale i o przeciwnikach republiki islamskiej żyjących w tych regionach. W celu usystematyzowania działań powołano oddziały regionalne: w Iraku, na Półwyspie Arabskim, w Afganistanie, Libanie, krajach arabskich poza Półwyspem Arabskim, a także w Afryce północnej²⁰.

Mimo umocnienia władzy szyickich ulemów w Iranie, funkcje wywiadowcze państwa były rozproszone pomiędzy kilka instytucji i organów władzy państwowej:

- **Korpus Strażników Rewolucji**, który stale rozwijał zdolności rozpoznawczo-wywiadowcze w związku z udziałem w wojnie z Irakiem, zaangażowaniem w konflikt bliskowschodni (przede wszystkim poprzez utworzenie szyickiej organizacji walki zbrojnej Hezbollah na terytorium Libanu), a także niepokojami społecznymi i ruchami separatystycznymi ujawniającymi się co jakiś czas w niektórych częściach kraju, zwłaszcza w Kurdystanie i Beludżystanie. W ramach KSRI funkcjonowała Jednostka Wywiadowcza (*Sazman-e Harassat*) podległa dowództwu Korpusu. Jak napisano powyżej funkcje wywiadowcze pełniły doborowe siły Qods w ramach operacji zagranicznych.
- **SAVAMA**, odpowiedzialna za bezpieczeństwo, została po wydarzeniach połowy 1981 r. zepchnięta na dalszy plan, skupiając się na infiltracji opozycyjnych partii i ruchów politycznych, takich jak MeK i związana z nim komunistyczna partia Tudeh (*Hezb-e Tude-ye Iran*).
- **Biuro Wywiadu** w urzędzie premiera, kierowane przez Khosrova Teheraniego, odpowiadało za wywiad zagraniczny i kontrwywiad²¹.
- **Armia** (*Artesh*), całkowicie pochłonięta wojną z Irakiem, rozwijała zdolności wywiadowcze w ramach Zarządu Wywiadu. Najwyższy Przywódca, pełniący jednocześnie funkcję naczelnego dowódcy Sił Zbrojnych, dysponował własną jednostką wywiadowczą: Biurem Generalnym Ochrony Wywiadowczej Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych (*Daftar-e Omoumi-ye Hefazat va Ettelaat-e Farmandehi-e Kol-e Qova*). Jej zadaniem było koordynowanie innych agencji wywiadowczych w obrębie Sił Zbrojnych, w skład których oprócz armii wchodził KSRI i Policja Narodowa (*Shahrbani*). W obrębie armii działała wewnętrzna służba kontrywiadowczą SAHEFAJA (Organizacja Ochrony Wywiadowczej Armii Islamskiej Republiki Iranu) w celu wykrywania, powstrzymywania i likwidowania działań wywrotowych i sabotażu w szeregach armii.
- **Policja Narodowa**, skupiona na zapewnieniu porządku publicznego oraz kontrolę obszarową (zwłaszcza na głównych drogach, dworcach kolejowych i autobusowych oraz

---

²⁰ Muhammad Sahimi, *The IRGC Strategic Brain Trust. Part 1: Ghasem Soleimani and Ahmad Vahidi*, Frontline PBS, 1.08.2012, <https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/tehranbureau/2012/08/the-guards-strategic-brain-trust-part-1-ghasem-soleimani-and-ahmad-vahidi.html> (dostęp: 5.01.2020). Por. K. Andrusiewicz, op. cit., s. 365.

²¹ Wypowiedź Saida Hajjariana, współzałożyciela Biura Wywiadu, odpowiedzialnego za kontrwywiad i rozwój zdolności wywiadowczych, a następnie wysokiego urzędnika w Ministerstwie Wywiadu i Bezpieczeństwa: „Iran News Round Up”, 4.09.2012, <https://www.criticalthreats.org/briefs/iran-news-round-up/iran-news-round-up-september-4-2012-1> (dostęp: 7.02.2020).

portach lotniczych), dysponowała własną jednostką wywiadowczą. Zajmowała się ona gromadzeniem i sprawdzaniem informacji dostępnych w rejestrach ludności, kartotekach kryminalnych, biurach paszportowych i imigracyjnych.

- **Komitety rewolucyjne**, które gromadziły informacje na szczeblu lokalnym, stosując często przemoc i wymuszając zeznania od domniemanych wrogów rewolucji. Koordynowane przez bliskiego doradcę imama Chomeiniego, ajatollaha Mohammada Rezę Mahdawiego Kaniego (późniejszego ministra spraw wewnętrznych w rządzie tymczasowym), były cennym źródłem informacji dla struktury wywiadowczej Korpusu Strażników Rewolucji²².

Mimo formalnych uzgodnień co do podziału obszarów i zakresu działań pomiędzy Biuro Wywiadu przy urzędzie premiera a Korpus Strażników Rewolucji, coraz częściej obydwie jednostki prowadziły równoległe operacje wywiadowcze i kontrwywiadowcze, co nierzadko prowadziło do konfliktów i niezdrowej rywalizacji. Działania kontrwywiadowcze oraz wykrywanie zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa i ustroju prowadzone były bez ścisłej koordynacji, powodując niekiedy chaos informacyjny i paraliżując mechanizmy decyzyjne w systemie bezpieczeństwa republiki islamskiej.

(Pozorna) konsolidacja służb wywiadowczych

Potrzeba skupienia działań wywiadowczych w jednym ośrodku oraz wzmocnienia skuteczności operacji wywiadowczych i kontrwywiadowczych była coraz mocniej dostrzegana przez osoby związane z naczelną administracją rządową. Według Saïda Hajjariana, inicjatywa wyszła z kręgów niewielkiej reformistycznej organizacji o nazwie Organizacja Bojowników Irańskiej Rewolucji Islamskiej (*Sazman-e Mojahedin-e Enqelab-e Eslami-e Iran*), zrzeszającej technokratów i intelektualistów opowiadających się za reformami politycznymi i gospodarczymi. Hajjarian pilotował projekt utworzenia urzędu rangi ministerialnej, konsultując go najpierw z wpływowym konserwatywnym politykiem Assadollahem Ladjewardim – prokuratorem stołecznym Teheranu i głównym inspektorem więziennictwa, a następnie z synem imama Chomeiniego Ahmadem. Sam Najwyższy Przywódca nie był zadowolony z pomysłu powołania nowego ministerstwa, podległego bezpośrednio prezydentowi, ale ostatecznie – jako naczelny dowódca sił zbrojnych Iranu – dał przyzwolenie na tworzenie nowej instytucji. Projekt organizacyjny został przygotowany przez Hajjariana w oparciu o rozwiązania i doświadczenia SAVAK-u, Mosadu, wywiadu tureckiego i wielu innych²³.

W sierpniu 1984 r., po uprzedniej zgodzie parlamentu (Madżlisu), utworzono Ministerstwo Wywiadu i Bezpieczeństwa (*Vezerat-e Etella'at va Aminiyat-e Keshvar* - VEVAK), którego celem była odbudowa struktury wywiadu zagranicznego, a także zwiększenie skuteczności i profesjonalizacja służb wywiadowczych islamskiej republiki. Główne zadania, które po nowelizacji konstytucji Islamskiej Republiki Iranu w 1989 r. zyskały najwyższą rangę prawną, obejmowały:

- gromadzenie i analizę informacji i danych wywiadowczych;
- przygotowanie i klasyfikowanie raportów wywiadu krajowego i zagranicznego;

---

²² Amin Saikal, op. cit., s. 73.

²³ „Iran News Round Up”, 4.09.2012, <https://www.criticalthreats.org/briefs/iran-news-round-up/iran-news-round-up-september-4-2012-1> (dostęp: 7.02.2020); Eskandar Sadeghi-Boroujerdi, *Revolution and its discontents: political thought and reform in Iran*, Cambridge University Press, Cambridge 2019, s. 341.

- wykrywanie buntów, spisków, działań wywrotowych, szpiegostwa i sabotażu godzących w niepodległość, bezpieczeństwo i integralność terytorialną Iranu;
- ochronę materiałów wywiadowczych, informacji, dokumentów, zapisków, zasobów i pracowników ministerstwa;
- szkolenia i pomoc instytucjom i organizacjom w zakresie ochrony i zabezpieczenia danych, dokumentów i obiektów²⁴.

VEVAK podzielony został na pięć Zarządów:

11 – Zarząd Analiz i Strategii, odpowiedzialny za analizy i raporty strategiczne przekazywane najwyższym organom władzy, a także za działania dezinformacyjne.

12 – Zarząd Bezpieczeństwa Wewnętrznego, zajmujący się ochroną instytucji państwowych oraz strategicznych węzłów komunikacyjnych o charakterze międzynarodowym (drogowe szlaki tranzytowe, porty lotnicze i morskie).

13 - Zarząd Bezpieczeństwa Narodowego, którego celem była obserwacja i rozpoznanie ruchów i organizacji opozycyjnych i zagrażających interesom republiki islamskiej.

14 – Zarząd Kontrwywiadu, w gestii którego leżało przeciwdziałanie działaniom szpiegowskim obcych służb wywiadowczych na terytorium Iranu, jak też konfrontacja z obcymi służbami poza granicami kraju.

15 – Zarząd Wywiadu Zagranicznego, wyznaczony do pozyskiwania danych i informacji wywiadowczych za granicą, a także analizowania ich i przekazywania rezultatów analiz do innych instancji zgodnie z przyjętym cyklem wywiadowczym. Ważnym zadaniem 15. Zarządu było poszukiwanie, identyfikowanie i likwidowanie wrogów republiki islamskiej za granicą, którymi byli głównie opozycyjni działacze na emigracji.²⁵

Pierwszym ministrem wywiadu i bezpieczeństwa został islamski duchowny Mohammad Reyshahri. Przejmując w dużej części aparat organizacyjny i personel SAVAMA-y, rozwinął pion szkoleniowy i wywiad zagraniczny. Agenci VEVAK-u przechodzili kompleksowe szkolenie w zakresie pozyskiwania danych, dezinformacji, operacji psychologicznych, działań wywrotowych, a także inwigilacji²⁶. VEVAK nawiązał ścisłą współpracę z Uniwersytetem im. Imama Mohammada Baghera w Teheranie, uczestnicząc w opracowaniu programów studiów na takich kierunkach, jak nauki polityczne, nauki społeczne, zarządzanie, kryminalistyka, a także rekrutując bezpośrednio absolwentów tych studiów²⁷. Specjalistyczne szkolenia prowadzono w ośrodkach treningowych w Teheranie i Komie.

Zakres działań ministerstwa był na tyle szeroki, że wymagał współpracy z innymi organami bezpieczeństwa: przede wszystkim z Korpusem Strażników Rewolucji, a także z Policją Narodową i komitetami rewolucyjnymi. Koordynacja tej współpracy była utrudniona przez znaczne rozproszenie struktur rozpoznawczych i wywiadowczych, masowy charakter niektórych formacji (zwłaszcza basidżów i komitetów rewolucyjnych), a także rosnące ambicje i wpływy KSRI. Pion

²⁴ Iran Intelligence Revelations: How Khamenei Wields Power, „IranWire”, 17.10.2014, <https://iranwire.com/en/features/660> (dostęp: 7.02.2020).

²⁵ Alain Rodier, *Les services de renseignement Iraniens*, „Note d'actualité” 2010, nr 200, Centre Français de Recherche sur le Renseignement, <https://cf2r.org/actualite/les-services-de-renseignement-iraniens/> (dostęp: 24.09.2018).

²⁶ Według źródeł izraelskich, VEVAK zatrudniał instruktorów z państw bloku wschodniego stosujących metody opracowane i wdrożone przez sowiecki KGB. Inne źródła nie potwierdzają tych doniesień. Zob. Yonah Alexander, Milton Hoenig, *The new Iranian leadership: Ahmadinejad, terrorism, nuclear ambition, and the Middle East*, Praeger Security International, Westport, CT 2008, s. 22.

²⁷ *Iran's Ministry of Intelligence and Security*, op. cit., s. 24-25.

wywiadowczy pasdaranów, stworzony i kierowany przez ambitnego inżyniera Ahmada Vahidiego (późniejszego ministra obrony), odnosił sukcesy poza granicami kraju, formując i nadzorując libański Hezbollah, nękający Izrael i kontrolujący sporą część Libanu. Były prezydent Ali Akbar Haszemi Rafsandżani w jednym z tomów swoich wspomnień z lat 80. przywołuje wypowiedzi Reyshahriego z 1987 r. skarżącego się na trudności w codziennej pracy ministerstwa wynikające z niemożności centralizacji działań wywiadowczej, głównie wskutek rosnących ambicji Korpusu Strażników Rewolucji. Reyshahri miał domagać się ograniczenia zakresu działań wywiadowczych Korpusu i poddania ich nadzorowi ze strony VEVAK-u. Sam ajatollah Rafsandżani wspominał o rywalizacji między pasdaranami a VEVAK-iem, walce o wpływy polityczne oraz niechęci do współpracy²⁸.

Śmierć imama Chomeiniego w czerwcu 1989 r. zamknęła pierwszy rozdział historii porewolucyjnego Iranu, zdominowany przez wojnę z Irakiem, konsolidację ustroju republiki islamskiej, a także rozbudowę aparatu bezpieczeństwa.

Podsumowanie

Pierwszy okres ewolucji irańskiego aparatu wywiadowczego ukazał trudności i ograniczenia wynikające z dynamiki i logiki zmiany ustrojowej. Proces transformacji państwa w myśl nowej doktryny, mocno zakorzenionej w islamie i prawie koranicznym, obejmował tworzenie potężnych struktur siłowych i centralizację systemu kierowania. Mimo hegemonicznej pozycji Najwyższego Przywódcy, „ojca” rewolucji islamskiej ajatollaha Chomeiniego, budowa sprawnego i spójnego systemu administracji państwowej przebiegała z dużymi trudnościami. Było to szczególnie widoczne w strukturach siłowych, w tym aparacie bezpieczeństwa i wywiadu, gdzie rozproszenie instytucjonalne nierzadko prowadziło do wewnętrznej rywalizacji, sporów kompetencyjnych, równoległych działań operacyjnych i powielania czynności. Utworzenie Ministerstwa Wywiadu i Bezpieczeństwa tylko częściowo załagodziło to problemy i napięcia. Rywalizacja między VEVAK-iem a Korpusem Strażników Rewolucji determinowała funkcjonowanie struktur wywiadowczych również w kolejnym etapie historii porewolucyjnego Iranu.

---

²⁸ Iran Intelligence Revelations: How Khamenei Wields Power, „IranWire”, 17.10.2014, <https://iranwire.com/en/features/660> (dostęp: 7.02.2020).